

DOI: 10.31648/kpp.10018

Jakub Ligocki

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0009-0009-0153-0234

jakub.ligocki.wpia@gmail.com

Zarys prawa rozwodowego w świetle filipińskiego prawa rodzinnego

Wstęp

Rodzina stanowi najstarszą, naturalną i podstawową komórkę społeczeństwa¹, natomiast małżeństwo jest fundamentem tworzenia rodziny i spełnia doniosłe funkcje względem nie tylko małżonków czy dzieci, ale także szerszej społeczności i państwa². Zarówno rodzina, jak i małżeństwo podlegają ochronie konstytucyjnej (np. art. 18 Konstytucji RP³) i chociaż kwestię rozpadu związku postrzega się jako zjawisko niepożądane, o negatywnym wydźwięku aksjologicznym, to w Polsce na przestrzeni lat obserwuje się wzrost liczby rozwodów. Tylko w 2022 r. odnotowano ponad 60 tys. przypadków prawnego zakończenia związków małżeńskich⁴. Rozwód traktowany jest w społeczeństwie jako prawo każdej jednostki do godnego życia⁵, wysoce niemożliwy więc wydaje się zabieg legislacyjny wprowadzający zakaz rozwodów. Są jednak na świecie dwa kraje, w których taki zakaz istnieje, to Filipiny i Watykan.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie alternatywnych wobec rozwodu środków umożliwiających „złagodzenie” negatywnych skutków małżeństwa zgodnie z postanowieniami ustawodawstwa filipińskiego, tj. unieważnienie małżeństwa i separacja prawna. Dodatkowo poddane zostaną analizie przepisy regulujące prawo rozwodowe, które obejmują populację muzułmańską tego państwa. Wprowadzenie instytucji

¹ Art. 10 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169).

² T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2018, s. 30.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).

⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik demograficzny*, Warszawa 2023, s. 64.

⁵ U. Dudziak, *Polacy wobec rozwodów. Przyczyny i skutki rozpadu rodziny oraz wskazania profilaktyczne*, „Studia Warmińskie” 2012, nr 49, s. 19.

nierozerwalnych małżeństw dla ludności niemuzułmańskiej godzi w interesy współmałżonków oraz ich wspólnego potomstwa i przyczynia się do rozwoju różnych zjawisk patologicznych w społeczeństwie.

Zarys historyczny prawa rozwodowego na Filipinach

Celem wyjaśnienia zabiegu filipińskiego ustawodawcy decydującego się na przyjęcie określonego sposobu regulacji instytucji rozwodu konieczne jest uwzględnienie kontekstu historycznego. W okresie przedkolonialnym, który zakończył się w 1521 r.⁶, rozwody stanowiły powszechne zjawisko wśród rdzennych plemion tego terytorium, jednak obwarowane były swoistymi sankcjami o charakterze ekonomicznym⁷. Dotyczyły m.in. małżonka, który postrzegany był jako winny rozkładu pożycia. Zgodnie z poglądem Jeofrey'a B. Abalosa w przypadku rozwiązania związku małżeńskiego na skutek cudzołóstwa żony, była ona zobowiązana do zapłacenia grzywny i zwrotu posagu⁸. Natomiast w przypadkach gdy rozwód następował z winy męża, zwrot posagu nie był wymagany⁹. Podczas hiszpańskiej kolonizacji i wdrażania religii chrześcijańskiej na terytorium Filipin dążono do ograniczenia możliwości dokonywania rozwodów ze względu na liberalne podejście rdzennych plemion do tej instytucji, co utrudniało wprowadzenie katolickiego sakramentu małżeństwa¹⁰. Na gruncie *Siete Partidas*, będącego kodeksem obowiązującym wówczas na obszarze Filipin¹¹, rozwód był zabroniony, w przeciwieństwie do separacji prawnej¹², którą dopuszczano, gdy jeden z małżonków miał zamiar wstąpić do zakonu (przy wymaganej zgodzie drugiego małżonka) bądź w przypadku dopuszczenia się cudzołóstwa. Separację prawną dopuszczano także, gdy jedna ze stron dokonała aktu herezji¹³. Rozwód ponownie stał się dozwolonym sposobem na rozwiązanie związku małżeńskiego w okresie amerykańskiej kolonizacji na mocy ustawy nr 2710¹⁴, jednakże tylko w przypadku cudzołóstwa. Regulacja ta została obwarowana pewnymi ograniczeniami, np. powództwo nie mogło zostać wytoczone przez osobę, która mieszkała na terytorium Filipin przez rok przed wniesieniem pozwu¹⁵. Następnie, podczas japońskiej okupacji, na mocy rozporządzenia nr 141, które obowiązywało do 1944 r.¹⁶, doszło do istotnego rozszerzenia przesłanek umożliwiających ważne dokonanie

⁶C. Halili, *Philippine history*, Philippines 2004, s. 162–169.

⁷J.B. Abalos, *Divorce and separation in the Philippines. Trends and correlates*, „Demographic Research” 2017, vol. 36, s. 1523.

⁸Ibidem.

⁹Ibidem.

¹⁰*Filipiny – jedyne poza Watykanem państwo nieuznające rozwodów*, <https://pch24.pl/filipiny-jedynе-pozа-watykanem-panstwo-nieuznajace-rozwodow/> (dostęp: 18.02.2024).

¹¹R. Sasor, *Reguły stanu rycerskiego w Siete Partidas Alfonsa X Mądrego. Tekst i kontekst*, „Terminus” 2022, t. XXIV, s. 292.

¹²J.M. Juco, *Fault, consent and breakdown – the sociology of divorce legislation in the Philippines*, „Philippine Sociological Review” 1966, vol. 14, s. 67.

¹³Ibidem.

¹⁴Act No. 2710, March 11, 1917, <https://elibrary.judiciary.gov.ph/thebookshelf/showdocs/11/33591> (dostęp: 18.02.2024).

¹⁵Ibidem.

¹⁶J.M. Juco, op. cit., s. 68.

rozvodu. Wytoczenie powództwa o rozwód dopuszczano w przypadku zaistnienia takich okoliczności, jak zniesławienie czynem lub rażąca zniewaga w stopniu uniemożliwiającym dalsze wspólne pożycie, zamach na życie drugiego małżonka czy „nieuleczalna” niepoczytalność¹⁷. Wskazane rozporządzenie uchylono po ogłoszeniu przez gen. Douglasa MacArthura reaktywacji rządu Wspólnoty Narodów. Konsekwencją tego zdarzenia była utrata mocy prawnej wszystkich aktów uchwalonych przez japońskiego ustawodawcę, a prawa Wspólnoty Narodów sprzed wojny ponownie stały się w pełni skuteczne¹⁸.

Dnia 30 sierpnia 1950 r. wszedł w życie kodeks cywilny Filipin¹⁹ (dalej: k.c.f.), którego przepisy zezwalały jedynie na separację prawną uregulowaną w tytule IV. Pozew o orzeczenie separacji prawnej mógł zostać złożony z powodu cudzołóstwa żony bądź konkubinatu męża w rozumieniu filipińskiego kodeksu karnego albo w przypadku zamachu na życie któregokolwiek z małżonków (art. 97 k.c.f.). W każdym przypadku przed orzeczeniem separacji sąd zobowiązany był do podjęcia stosownych kroków w celu pojednania małżonków. Ponadto aby separacja mogła dojść do skutku, musiało istnieć przekonanie, że pojednanie między małżonkami jest „wysoce nieprawdopodobne” (art. 98 k.c.f.). W konsekwencji ustawodawca w art. 105 k.c.f. określił, że czynności sądowe obejmujące postępowanie separacyjne mogły zostać wszczęte dopiero po upływie sześciu miesięcy od dnia złożenia pozwu. Zgodnie z orzeczeniem filipińskiego Sądu Najwyższego powyższy okres ma umożliwić pogodzenie się między małżonkami. Ten „praktyczny środek nie ma jednak wpływu na inne przepisy, takie jak ustalenie opieki nad dziećmi oraz alimenty”²⁰. Warto podkreślić, że z odesłania zawartego w art. 97 k.c.f. wynika, że zarówno zdrada małżeńska, jak i życie w związku nieformalnym stanowią „przestępstwa przeciwko czystości”, zgodnie z art. 333 i art. 334 filipińskiego kodeksu karnego²¹. Niemniej jednak w judykaturze przyjmuje się, że pociągnięcie do odpowiedzialności karnej na skutek życia w konkubinacie może nastąpić po spełnieniu następujących przesłanek: mężczyzna musi być żonaty, a kobieta posiadać uzasadnioną informację na ten temat. Konkubent ponadto wyraża zgodę na zamieszkanie konkubiny w domu, który dzieli z małżonką, bądź nawiązuje z nią relacje intymne w okolicznościach budzących zgorszenie lub utrzymuje stosunki seksualne z nią w jakimkolwiek innym miejscu²².

Z kolei 3 sierpnia 1988 r. w życie wszedł filipiński kodeks rodzinny²³ (dalej: f.k.r.) i zastąpił przepisy k.c.f. regulujące kwestie małżeństwa i rodziny. Zgodnie z tym aktem prawnym rozwód co do zasady nie jest dozwolony na terytorium Filipin, z wyjątkiem

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Republic Act No. 386, June 18, 1949, The Civil Code of the Philippines, <https://chanrobles.com/civilcodeofthephilippinesfulltext.html> (dostęp: 19.02.2024).

²⁰ Wyrok filipińskiego SN z 31 lipca 1956 r. (G.R. No. L-9667).

²¹ An Act Revising The Penal Code And Other Penal Laws Act No. 3815 December 8, 1930, The Revised Penal Code of the Philippines, https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PHL_revised_penal_code.pdf (dostęp: 21.02.2024).

²² Wyrok filipińskiego SN z 27 lutego 2023 r. (G.R. No. 264179).

²³ Executive Order No. 209, s. 1987, <https://www.officialgazette.gov.ph/1987/07/06/executive-order-no-209-s-1987/> (dostęp: 21.02.2024).

Filipińczyków, których małżonkiem jest obcokrajowiec, a do rozwodu dojdzie w innym kraju (art. 26 f.k.r.). Filipiński Sąd Najwyższy podniósł, że „tylko obywatele Filipin są objęci polityką przeciwko rozwodom absolutnym, które są uważane za sprzeczne z naszą koncepcją porządku publicznego i moralności. Jednakże cudzoziemcy mogą uzyskiwać rozwody za granicą, które mogą być uznawane na Filipinach, pod warunkiem że są one ważne zgodnie z ich prawem krajowym”²⁴. Prawo rozwodowe obejmujące ludność muzułmańską Filipin jest normowane przez inny akt prawny, jakim jest kodeks muzułmańskich praw osobistych Filipin²⁵ (dalej: k.m.p.o.f.). W okresie stanu wojennego (1972–1986) prezydent Ferdinand Marcos wydał dekret, kodyfikując rozwody muzułmańskie i jednocześnie zezwalając na utworzenie sądów szariackich²⁶. Osoby niebędące muzułmanami wyjątkowo mogły ubiegać się o rozwód, gdy ich związek małżeński został zawarty zgodnie z prawem szariatu²⁷.

Separacja prawna, unieważnienie małżeństwa oraz stwierdzenie nieważności małżeństwa na gruncie f.k.r.

W postanowieniach f.k.r. brak jest regulacji odnoszących się do instytucji rozwodu. Jednakże zgodnie z treścią jego przepisów małżonek może skorzystać z jednego z trzech uprawnień: 1) separacji prawnej (art. 55–67 f.k.r.), 2) unieważnienia małżeństwa (art. 45–47 f.k.r.), 3) stwierdzenia nieważności małżeństwa (art. 35–38 i 41–44 f.k.r.).

W pozwie o orzeczenie separacji prawnej małżonek wnoszący pozew (dalej: małżonek niewinny) oświadcza, że małżeństwo zostało ważne zawarte, lecz drugi małżonek (dalej: małżonek winny) dopuścił się czynu, który doprowadził do rozkładu pożycia małżeńskiego²⁸. Zgodnie z art. 55 f.k.r. istnieje dziesięć przesłanek (stanowiących katalog zamknięty), których spełnienie umożliwia ważne złożenie powyższego pozwu. Ustawodawca dokonał w tym przepisie rozróżnienia na trzy okoliczności odnoszące się do: małżonka niewinnego, małżonka winnego i obojga małżonków. Przykładowo, do pierwszej „kategorii” należy art. 55 ust. 1 f.k.r., normujący okoliczność, jaką jest powtarzająca się przemoc fizyczna lub rażące znęcanie się skierowane przeciwko małżonkowi niewinnemu, wspólnemu dziecku lub dziecku niewinnego małżonka. Agresywne zachowanie może przyjąć także formę prześladowania psychicznego w postaci wyzisk²⁹. W drugim wariantcie można wskazać na art. 55 ust. 6 f.k.r., który za okoliczność umożliwiającą złożenie pozwu o orzeczenie separacji prawnej uznaje homoseksualizm małżonka winnego. Ostatecznie stosownym przykładem dla trzeciej kategorii jest niewierność małżeńska lub perwersja seksualna (art. 55 ust. 8

²⁴ Wyrok filipińskiego SN z 30 lipca 1989 r. (G.R. No. 80116).

²⁵ Presidential Decree No. 1083, https://lawphil.net/statutes/presdecs/pd1977/pd_1083_1977.html (dostęp: 21.02.2024).

²⁶ *Filipiny – jedyne...*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ C.K. Gloria, *Who needs divorce in the Philippines?*, „Mindanao Law Journal” 2008, vol. 1, s. 20.

²⁹ Wyrok filipińskiego SN z 23 października 2006 r. (G.R. No. 153206).

f.k.r.). Perwersja seksualna jest pojęciem nieposiadającym definicji legalnej na gruncie przepisów f.k.r., niemniej jednak z treści orzecznictwa za dewiację należy uznać przykładowo unikanie stosunku waginalnego³⁰. Jednakże nawet w przypadku spełnienia którejkolwiek z przesłanek zawartych w art. 55 f.k.r., pozew o separację może zostać odrzucony w sytuacjach, gdy małżonek niewinny lub małżonek winny wyrazili zgodę na popełnienie któregośkolwiek przestępstwa lub na dokonanie któregośkolwiek czynu zawartego w powyższym przepisie bądź współdziałali w celu jego popełnienia lub dokonania (art. 56 ust. 1–3 f.k.r.). Ponadto odrzucenie pozwu o separację prawną nastąpi, gdy oboje małżonkowie „przyczynili się do orzeczenia separacji prawnej” (art. 56 ust. 4 f.k.r.). Niemniej jednak porzucenie współmałżonka na skutek stosowanej przez niego ustawicznej przemocy nie wypełnia dyspozycji art. 56 ust. 4 f.k.r.³¹ Odrzucenie pozwu o separację następuje także, gdy małżonkowie działali w zмовie w celu uzyskania orzeczenia o separacji (art. 56 ust. 5 f.k.r.) oraz gdy powództwo jest przedawnione (art. 56 ust. 6 f.k.r.). W trakcie trwania postępowania i w przypadku braku porozumienia stron sąd ustala, który z małżonków ma obowiązek sprawować opiekę nad dziećmi, biorąc pod uwagę wybór określonego rodzica przez dziecko oraz moralne i materialne dobro dzieci (art. 62 f.k.r. w zw. z art. 49 f.k.r.).

Orzeczenie separacji prawnej wiąże się z czterema skutkami prawnymi:

- 1) małżonkowie uprawnieni są do prowadzenia oddzielnego życia, lecz ich więzi małżeńskie nie zostają zerwane (art. 63 ust. 1 f.k.r.), gdyż skutkiem separacji nie jest definitywne rozwiązanie związku małżeńskiego;
- 2) dochodzi do likwidacji małżeńskiej wspólnoty majątkowej, a winny małżonek nie ma prawa do udziału w zyskach przez nią wypracowanych (art. 63 ust. 2 f.k.r.);
- 3) opiekę nad małoletnimi dziećmi przyznaje się małżonkowi niewinnemu, z wyjątkiem sytuacji, gdy dziecko nie osiągnęło 7 roku życia; wówczas opieka jest zasadniczo przyznawana matce, o ile sąd nie stwierdzi istnienia ważnych powodów uzasadniających inny podział opieki (art. 63 ust. 3 f.k.r. w zw. z art. 213 f.k.r.);
- 4) winny małżonek zostaje pozbawiony prawa do dziedziczenia ustawowego po niewinnym małżonku. Nadto zapisy na rzecz małżonka winnego dokonane w testamentie małżonka niewinnego zostaną unieważnione *ex lege* (art. 63 ust. 4 f.k.r.).

Przyjmuje się, że w przypadku śmierci jednego z małżonków postępowanie zostaje umorzone zgodnie z zasadą *actio personalis moritur cum persona*³². Separacja prawna może zapewnić kobiecie lub mężczyźnie prawo do oddzielnego życia. Niemniej jednak związek małżeński nadal trwa, przez co małżonkowie nie mają możliwości całkowitego przejęcia kontroli nad swoim życiem i przyszłością³³. Sytuacja ta jest szczególnie niesprawiedliwa wobec kobiet, które zostały porzucone przez mężów, co stanowi powszechne

³⁰ Wyrok filipińskiego SN z 27 kwietnia 2022 r. (G.R. No. 208258).

³¹ Ibidem.

³² Wyrok filipińskiego SN z 31 stycznia 1972 r. (G.R. No. L-30977).

³³ V. Fenix-Villavicencio, R.J. David, *Our right to self-determination: Pilipina's position on the issues of divorce and abortion*, „Friedrich-Ebert-Stiftung” 2000, s. 7.

zjawisko na Filipinach³⁴. Nie decydują się one na złożenie pozwu o orzeczenie separacji prawnej, ponieważ proces ten jest kosztowny, a autonomia uzyskana dzięki tej instytucji prawa rodzinnego niewielka³⁵.

Unieważnienie małżeństwa jest uprawnieniem, którego skutki są bardziej zbliżone do rozwodu niż do separacji prawnej. Małżeństwa podlegające unieważnieniu, choć wadliwe w chwili ich zawarcia, są uznawane jako ważne do czasu ich unieważnienia prawomocnym wyrokiem sądu³⁶. Uprawomocnienie wyroku unieważniającego powoduje, że małżeństwo nie wywołuje dalszych skutków prawnych, a małżonkowie, po spełnieniu określonych wymogów, mogą ponownie zawrzeć związek małżeński z innymi osobami³⁷.

Małżeństwo może zostać unieważnione w przypadku spełnienia jednej z sześciu przesłanek wymienionych w art. 45 f.k.r. Należy do nich m.in. trwała i nieuleczalna impotencja jednego z małżonków (art. 45 ust. 5 f.k.r.). Zgodnie z poglądami utrwalonymi w judykaturze, nawet jeśli mężczyzna jest zdolny do odbycia stosunku seksualnego, lecz w sposób długotrwały odmawia współżycia ze współmałżonką, to wypełnia on dyspozycję art. 45 ust. 5 f.k.r.³⁸

Następną przesłankę stanowi okoliczność, w której jednej z małżonków został dotknięty poważną i nieuleczalną chorobą przenoszoną drogą płciową (art. 45 ust. 6 f.k.r.) czy sytuacja, gdzie zgoda na zawarcie małżeństwa została uzyskana w wyniku oszustwa – z wyjątkiem przypadku, w którym drugi małżonek był tego świadom i przez cały czas współżył ze stroną jako mąż lub żona (art. 45 ust. 3 f.k.r.).

Co istotne, małżeństwo może zostać unieważnione z jednego z wymienionych powodów, pod warunkiem że istniały one w chwili zawarcia związku małżeńskiego, lecz zostały ujawnione dopiero po jego zawarciu. Aby powództwo o unieważnienie małżeństwa było skuteczne, należy przestrzegać terminów określonych w art. 47 f.k.r. W związku z tym, w przypadku przesłanek określonych w art. 45 ust. 5 i 6 f.k.r., należy przeprowadzić tę czynność w terminie 5 lat od zawarcia małżeństwa (art. 47 ust. 5 f.k.r.), natomiast w sytuacji opisanej w art. 45 ust. 3 f.k.r. – w ciągu 5 lat od momentu uzyskania informacji o oszustwie (art. 47 ust. 3 f.k.r.). Zmowa małżonków stanowi jedną z podstaw do oddalenia pozwu o unieważnienie małżeństwa. Ponadto orzeczenie o unieważnieniu nie może opierać się wyłącznie na przyznaniu się do winy przez jednego z małżonków – konieczne jest przedstawienie stosownych dowodów w celu uzasadnienia wytoczenia powództwa (art. 48 f.k.r.). W trakcie trwania postępowania oraz po unieważnieniu małżeństwa opiekę nad dziećmi ustala sąd, jeśli małżonkowie nie dojdą do porozumienia w tej kwestii, biorąc pod uwagę moralne i materialne dobro dzieci, mając na względzie także ich wybór rodzica (art. 49 f.k.r.). Podnosi się, że kobiety niechętnie decydują się na wytoczenie powyższego powództwa głównie ze względu na długotrwały i kosztowny proces³⁹. W literaturze przyjmuje się zbyt ogólnie

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ C.K. Gloria, op. cit., s. 21.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Wyrok filipińskiego SN z 16 stycznia 1997 r. (G.R. No. 119190).

³⁹ J.R. Torres-Ricafrente, *Case analysis of annulled women and their manner in moving forward*, „International Journal of Arts, Sciences and Education” 2022, vol. 3, s. 25.

nikowo, że postępowanie trwa „poniżej lub powyżej roku”⁴⁰, mimo że w Polsce proces rozwodowy może trwać od kilku miesięcy do kilku lat⁴¹. Nie stanowi to racjonalnego argumentu, ponieważ w przypadku orzeczenia o unieważnieniu małżeństwa skutki są bardziej doniosłe niż przy separacji prawnej. Czas oczekiwania wynoszący około roku zdaje się rekompensować fakt, że małżonkowie po prawomocnym zakończeniu sprawy mogą zawrzeć nowy związek małżeński z osobą, z którą mają szansę prowadzić satysfakcjonujące życie. Unieważnienie małżeństwa przywraca małżonkom „status”, jaki mieli przed zawarciem małżeństwa, np. w sytuacji gdy niewinny małżonek posiadał nieruchomości, której był jedynym właścicielem, istnieje nisko prawdopodobieństwo, że winny małżonek będzie uprawniony do roszczenia jakichkolwiek praw z tytułu własności⁴². Jednocześnie w przypadku unieważnienia małżeństwa co do zasady nie przyznaje się alimentów, a prawa do dziedziczenia ulegają wygaśnięciu, ze względu na utracenie statusu małżonka⁴³. Przyjmuje się, że kwestie podziału majątku małżonków najczęściej są mało skomplikowane, ponieważ większość unieważnień dotyczy „małżeństw z krótkim stażem”⁴⁴.

Ostatnim uprawnieniem małżonków jest oświadczenie o bezwzględnej nieważności małżeństwa, na pozór istotnie zbliżonym do instytucji unieważnienia małżeństwa. Zgodnie z jego treścią stwierdza się, że małżeństwo nigdy nie zostało zawarte, a jego małżonkowie mogą ponownie zawrzeć inny związek małżeński po spełnieniu określonych wymogów⁴⁵. Z wyjątkiem nielicznych przypadków małżeństwo nie wywołuje żadnych skutków prawnych. Wyróżnia się cztery okoliczności, które muszą być spełnione, aby oświadczenie miało moc prawną. W zakresie pierwszej z nich mieszczą się np. małżeństwa zawarte: przez strony poniżej 18 roku życia, nawet za zgodą rodziców lub opiekunów (art. 35 ust. 1 f.k.r.), w wyniku błędu co do tożsamości drugiej strony (art. 35 ust. 5 f.k.r.), czy co do zasady małżeństwa bigamiczne lub poligamiczne (art. 35 ust. 4 f.k.r.). Do drugiej kategorii należą związki kazirodcze, tj. pomiędzy wstępnymi i zstępnymi dowolnego stopnia oraz między rodzeństwem, w tym przyrodnim (art. 37 f.k.r.). Małżeństwo może zostać uznane za nieważne ze względu na klauzulę „porządku publicznego”, która jest tożsama ze szczególnymi relacjami rodzinnymi innymi niż wymienionymi w art. 37 f.k.r., tj. zawarte między pasierbami (art. 38 ust. 2 f.k.r.) czy między rodzicem przysposabiającym a przysposobionym dzieckiem (art. 38 ust. 4 f.k.r.). Ostatecznie oświadczenie o bezwzględnej nieważności małżeństwa wywołuje skutki prawne, gdy małżeństwo zostało zawarte z małżonkiem, który w chwili zawązania węzła małżeńskiego był psychicznie niezdolny do wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich, nawet jeśli niezdolność ta ujawniła się dopiero po jego zawarciu (art. 36 f.k.r.). Powyższa okoliczność wydaje się być kluczowa i najczęściej przywoływana w toku postępowania. Przepis ten jest wysoce kontrowersyjny – filipiński Prokurator

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ B. Gapińska-Rambalska, *Ile trwa rozwód z orzekaniem o winie, a ile bez orzekania?*, <https://www.adwokat-beatagr.pl/ile-trwa-rozwod-z-orzekaniem-o-winie-a-ile-bez-orzekania/> (dostęp: 4.03.2024).

⁴² J.R. Torres-Ricafrente, op. cit., s. 29.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ C.K. Gloria, op. cit., s. 22.

Generalny określił art. 36 f.k.r. jako „najbardziej liberalną procedurę rozwodową na świecie”⁴⁶. Zgodnie z utrwaloną linią orzecniczą choroba psychiczna musi być na tyle poważna i trwała, że pozbawia człowieka świadomości obowiązków wynikających z więzi małżeńskiej. Jeden ze współmałżonków musi na nią cierpieć jeszcze przed zawarciem małżeństwa, chociaż widoczne objawy mogą pojawić się dopiero po jego zawarciu. Dysfunkcja ta musi być nieuleczalna bądź, jak podniesiono w wyroku, „wyleczenie byłoby poza możliwościami strony”⁴⁷. W nowszym orzeczeniu filipińskiego Sądu Najwyższego⁴⁸ określono osiem przesłanek, które należy spełnić, aby powyższy przepis mógł stanowić podstawę unieważnienia związku małżeńskiego. Jest to m.in. wymóg, aby przyczyna niezdolności psychicznej była: zidentyfikowana medycznie lub klinicznie, podniesiona w pozwie, w sposób należyty udowodniona przez biegłych i w sposób przejrzysty uzasadniona w stosownej decyzji. Taka choroba musi być zarazem na tyle poważna, aby spowodować niezdolność strony do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Tak więc „łagodne cechy charakteru, zmiany nastroju, sporadyczne wybuchy emocjonalne” nie mieszczą się w zakresie tej przesłanki⁴⁹. Psychiczna niezdolność przejawia się w różnych zachowaniach, tj. uzależnienie od narkotyków, alkoholizm czy przemoc fizyczna. Według badań przeprowadzonych przez Jelliana R. Torres-Ricafrente każda z siedmiu kobiet, które powołały się na jedną z tych przesłanek, z powodzeniem doprowadziła do unieważnienia małżeństwa⁵⁰. Skuteczność niniejszych działań wydaje się wysoce kontrowersyjna, bowiem uzależnienie od narkotyków, alkoholizm czy przemoc fizyczna są przesłankami, które umożliwiają jedynie dokonanie separacji prawnej (odpowiednio art. 55 ust. 5 i 1 f.k.r.). Ponadto zgodnie ze stanowiskami w literaturze pary, których małżeństwo ulega rozkładowi z przyczyn związanych z zachowaniem jednego z małżonków niewskazującym na niezdolność psychiczną, muszą pozostać ze sobą w związku małżeńskim, nawet jeśli wykaże się, że jeden z małżonków jest np. osobą homoseksualną⁵¹. Niezdolność psychiczna nie jest tożsama ze sprzecznymi osobowościami małżonków czy z różnicami, które są nie do pogodzenia. Warto podkreślić, że w literaturze wskazuje się, iż w pierwszym pozwie na podstawie art. 36 f.k.r. wystarczy zawrzeć jedynie trzy elementy, które będą stanowiły wystarczającą podstawę do wniesienia skutecznego powództwa⁵², tj. określenie uprawnienia, które przysługuje powodowi, zobowiązanie pozwanego do poszanowania takiego uprawnienia oraz określenie działania lub zaniechania pozwanego, które narusza to prawo⁵³. Warto dodać, że na dalszym etapie postępowania konieczne jest zlecenie biegłemu sporządzenia opinii dotyczącej stanu psychicznego danego małżonka, co znacząco zwiększa koszty postępowania i wydłuża jego czas trwania.

⁴⁶ Wyrok filipińskiego SN z 13 lutego 1997 r. (G.R. No. 108763).

⁴⁷ Wyrok filipińskiego SN z 4 stycznia 1995 r. (G.R. No. 112019).

⁴⁸ Wyrok filipińskiego SN z 13 lutego 1997 r. (G.R. No. 108763).

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ J.R. Torres-Ricafrente, op. cit., s. 31.

⁵¹ C.K. Gloria, op. cit., s. 23.

⁵² J.R. Torres-Ricafrente, op. cit., s. 23.

⁵³ Ibidem.

Rozwód na gruncie filipińskiego k.m.p.o.f.

Na gruncie postanowień f.k.r. instytucja rozwodu nie została skodyfikowana *a contrario* do przepisów zawartych w k.m.p.o.f. Przepisy tego aktu prawnego mają zastosowanie do instytucji prawa rodzinnego, a w konsekwencji do małżeństw, w których obie strony są muzułmanami lub tylko mężczyzna jest muzułmaninem, a małżeństwo zostało zawarte zgodnie z prawem muzułmańskim lub niniejszym kodeksem na terytorium Filipin (art. 13 k.m.p.o.f.).

Rozwód, zgodnie z art. 45 k.m.p.o.f., jest formalnym rozwiązaniem więzi małżeńskiej, udzielanym wyłącznie po wyczerpaniu wszelkich możliwych środków pojednania między małżonkami. Może być on dokonany poprzez: wyrzeczenie się żony przez męża (*talaq*), ślubowanie wstrzemięźliwości przez męża (*ila*), *zihar*, „akty przekleństwa” (*li'an*), *khul'*, wykonanie przez żonę delegowanego prawa do odrzucenia (*tafwid*) oraz dekret sądowy (*faskh*).

Rozwód przez *talaq* to tradycyjna postać rozwiązania małżeństwa, które dochodzi do skutku poprzez jednostronną i dyskrecyjną decyzję mężczyzny⁵⁴. Przyjmuje się, że uprawnienia kobiety przy *talaq* są ograniczone do minimum, a w niektórych społeczeństwach nie istnieją⁵⁵. Dla skuteczności takiego rozwodu wystarczy oświadczenie woli mężczyzny w postaci trzykrotnie wypowiedzianych słów „odrzucaam Cię”⁵⁶. Rozwód odbywa się najczęściej bez udziału jakiegokolwiek organu władzy publicznej, a na obszarze niektórych państw może zostać dokonany poprzez wiadomość na komunikatorze społecznym⁵⁷. Zgodnie z postanowieniami k.m.p.o.f. *talaq* może zostać dokonany przez męża w drodze „pojedynczego odrzucenia żony” w „okresie bezmiesięczkowym”, w którym całkowicie powstrzymał się od stosunków cielesnych z żoną. Jednakże mąż odrzucający żonę ma prawo przyjąć ją z powrotem, poprzez wznowienie wspólnego pożycia (art. 46 k.m.p.o.f.). Natomiast zgodnie z postanowieniami k.m.p.o.f. mąż może przekazać żonie prawo do sfinalizowania rozwodu *talaq* (*tafwid*) – w tym przypadku „odrzucaenie” małżonka będzie miało taki sam skutek, jak gdyby zostało dokonane przez męża (art. 51 k.m.p.o.f.).

Możliwość orzeczenia rozwodu następuje także wtedy, gdy mąż złoży przysięgę powstrzymania się od wszelkich stosunków cielesnych ze swoją żoną przez okres nie krótszy niż 4 miesiące (*ila*) (art. 47 k.m.p.o.f.). Po jego upływie mężczyzna może postąpić w dwojaki sposób: podjąć współżycie na nowo, co jest równoznaczne z dalszym trwaniem związku małżeńskiego, albo odmówić odbycia stosunku małżeńskiego, co skutkować będzie sfinalizowaniem rozwodu. Okres ten można również przerwać w każdej chwili, lecz wiąże się to z koniecznością odkupienia win przez męża, zgodnie z naukami Mahometa⁵⁸.

⁵⁴ M. Sadowski, *Małżeństwo w prawie islamu*, Poznań 2015, s. 9.

⁵⁵ M. Enright, *The beginning of the sharpness: loyalty, citizenship and Muslim divorce practice*, „International Journal of Law in Context” 2013, vol. 9, nr 3, s. 1.

⁵⁶ S.D. Nader, *Twenty years after Gutierrez v. Collins: public policy and conflict of laws analysis in Texas tort cases*, „Baylor Law Review” 2000, vol. 52, s. 225.

⁵⁷ K. Krzysztofek, *Dopuszczalność stosowania prawa szariatu w zakresie spraw rozwodowych i spadkowych w prawodawstwie Unii Europejskiej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2016, nr 19, s. 26.

⁵⁸ A.M. Piwko, *Muzułmańskie prawo rodzinne – sposoby rozwiązania małżeństwa w islamie oraz zasady dziedziczenia majątku*, „Nurt SVD” 2013, nr 1, s. 212.

Zihar stanowi kolejną formę rozwodu, która pełni rodzaj swoistej sankcji wobec kobiety zachowującej się w sposób niewłaściwy, co ma charakter wysoce uznaniowy. Po wypowiedzeniu przez męża słów „jesteś dla mnie jak plecy mojej matki” małżonkowie zobowiązani są do wstrzymania współżycia, dopóki nie dokona on ekspiacji⁵⁹. Żona może zwrócić się do sądu o zobowiązanie małżonka do dokonania odkupienia win lub do orzeczenia o *talaq* bez uszczerbku dla jej prawa do ubiegania się o inne odpowiednie środki (art. 48 k.m.p.o.f.).

Zgodnie z art. 49 k.m.p.o.f., gdy mąż oskarża żonę o cudzołóstwo, sąd może orzec rozwód po przeprowadzeniu stosownej rozprawy i po dokonaniu przez strony wymaganych czynności przysięgi (*li'an*). Jest to tzw. przysięga potępienia i wzajemnego wyklinań – polega na pięciokrotnym złożeniu oświadczenia woli przez męża i przysiędze na Boga, że partnerka dopuściła się zdrady małżeńskiej⁶⁰.

Dwa następne sposoby na ważne dokonanie rozwodu zgodnie z postanowieniami k.m.p.o.f. przysługują wyłącznie małżonce – są to *khul'* oraz *faskh*. Zgodnie z pierwszą formą, częściej określaną w literaturze jako *al-choł'a*, żona uprawniona jest do wytoczenia powództwa o rozwód po złożeniu oferty zwrotu lub po zrzeczeniu się swojego majątku w zamian za zwolnienie z więzi małżeńskiej (art. 50 k.m.p.o.f.). Przyjmuje się, że do „uzasadnionych przypadków” należą takie okoliczności, jak choroba weneryczna męża, brak odpowiedniego utrzymania żony czy odmowa odbycia stosunku seksualnego przez co najmniej 3 miesiące⁶¹. Natomiast sąd może orzec o rozwodzie na podstawie *faskh* w takich sytuacjach, jak skazanie męża prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności na okres co najmniej jednego roku (art. 52 lit. b k.m.p.o.f.) czy niepoczytalność lub nieuleczalna choroba małżonka, która spowodowałaby, że trwanie związku małżeńskiego byłoby szkodliwe dla rodziny (art. 52 lit. e k.m.p.o.f.). *Faskh* może przyjąć także formę kwalifikowaną w przypadku szczególnego okrucieństwa męża, przejawiającym się w takich zachowaniach, jak utrudnianie przestrzegania praktyk religijnych (art. 53 lit. d k.m.p.o.f.) czy próba zmuszenia żony do prowadzenia niemoralnego życia (art. 53 lit. b k.m.p.o.f.).

Gdy rozwód dokonany przez *talaq* lub *faskh* stanie się nieodwołalny, fakt ten wywołuje szereg skutków wobec małżonków, określonych w art. 54 k.m.p.o.f. Dochodzi do rozwiązania więzi małżeńskiej, co umożliwia małżonkom pełnoprawne zawarcie nowego związku małżeńskiego. Tracą oni wzajemne prawa do dziedziczenia, a opieka nad wspólnymi dziećmi ustalana jest zgodnie z postanowieniami kodeksu. Mąż może zostać zobowiązany do uiszczania alimentów na rzecz żony i dziecka, a żona uprawniona jest do odzyskania od męża swojego majątku: w całości, gdy *talaq* został dokonany po skonsumowaniu małżeństwa, lub w połowie, jeśli miał on miejsce przed skonsumowaniem małżeństwa. Ostatecznie wspólnota majątkowa małżonków zostaje rozwiązana i zlikwidowana.

⁵⁹ Ibidem, s. 211.

⁶⁰ *Zina – cudzołóstwo*, <https://www.islam-sunna.pl/zina-cudzolostwo/> (dostęp: 5.03.2024).

⁶¹ A.M. Piwko, op. cit., s. 213.

Niechęć do rozwodów w filipińskim społeczeństwie

Mimo że na Filipinach istnieje możliwość rozwiązania małżeństwa, to sytuacja ta dotyczy jedynie muzułmanów, którzy zgodnie z danymi z 2020 r. stanowili raptem ok. 6% całej populacji tego państwa⁶². Małżonkowie rzadko decydują się na wytoczenie powództwa w celu unieważnienia związku małżeńskiego lub orzeczenia separacji prawnej, przede wszystkim ze względu na wysokie koszty całego procesu, wynoszące średnio 35 tys. zł⁶³. Koszt ten radykalnie wzrasta, jeśli unieważnienie jest kwestionowane przez drugą stronę oraz gdy konieczne jest powołanie biegłego w celu sporządzenia oceny psychologicznej⁶⁴. Kobiety niechętnie podejmują się takich kroków, również ze względu na nikłą ochronę prawną po przerwaniu węzła małżeńskiego, w szczególności poprzez brak możliwości orzeczenia o obowiązku alimentacyjnym. Nie bez znaczenia pozostaje także kultura Filipin. Jej istotnym aspektem jest dążenie do utrzymania filipińskiej rodziny w nienaruszonym stanie⁶⁵. Ponadto zgodnie z badaniem opublikowanym w „Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research” w 2018 r. to mężczyźni kontrolują majątek oraz podejmują wszelkie decyzje dotyczące rodziny, co stanowi główny powód przemocy wobec małżonek⁶⁶. Zazwyczaj jedynie zamożne obywatelki Filipin mają możliwość wytoczenia pozwu o unieważnienie małżeństwa oraz uiszczenia opłat związanych z badaniami psychologicznymi – przyjmuje się, że takie przypadki zdarzają się nader rzadko⁶⁷.

Brak możliwości sfinalizowania rozwodu dla niemuzułmańskiej ludności Filipin i trudność w uzyskaniu unieważnienia małżeństwa nie oznacza jednak, że pary pozostają w monogamicznych związkach małżeńskich przez całe życie. Wśród niższej klasy żonaci mężczyźni bardzo często zawierają nieformalne związki z innymi kobietami⁶⁸. Mężczyzna ma przyzwolenie społeczne na założenie oddzielnego gospodarstwa domowego z kochanką, nawet jeśli w ten sposób popełnia przestępstwo. Ta praktyka nie jest piętnowana, o ile mężczyzna nie zaniedbuje swoich obowiązków wobec swojej pierwszej rodziny. Mężczyźni, którzy współżyją z innymi kobietami i utrzymują obowiązki ekonomiczne wobec więcej niż jednego gospodarstwa domowego, często są podziwiani za bycie „prawdziwym mężczyzną” (*pagkakaalaki*) i za dostosowanie się do przyjętej przez społeczeństwo „kultury macho”⁶⁹. Taki stan rzeczy jest wysoce

⁶² *Religious composition by country, 2010–2050*, <https://www.pewresearch.org/religion/interactives/religious-composition-by-country-2010-2050/> (dostęp: 5.03.2024).

⁶³ *Cost of annulment in the Philippines*, <https://www.duransschulze.com/cost-of-annulment-in-the-philippines/> (dostęp: 5.03.2024).

⁶⁴ I. Barrero, *Divorce prohibition in the Philippines: a system serving the patriarchy*, <https://igg-geo.org/?p=13576&lang=en#f+13576+3+5> (dostęp: 5.03.2024).

⁶⁵ C.K. Gloria, op. cit., s. 28.

⁶⁶ R.P. Bernarte, Q.M.M. Acedegbega, M.L.A. Fadera, H.J.G. Yopyop, *Violence against women in the Philippines*, „Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research” 2018, vol. 6, s. 117–124.

⁶⁷ I. Barrero, op. cit.

⁶⁸ A. Lauser, *Philippine women on the move: marriage across borders*, „International Migration” 2008, vol. 46, s. 90.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 91.

niesprawiedliwy i prowadzi do upokorzenia kobiet, które często obwiniane są za to, że nie utrzymały zainteresowania męża⁷⁰. Warto zaznaczyć, że zgodnie z tego-rzocnym badaniem opinii publicznej na temat rozwodów 49% ludności pozostaje przeciwko legalizacji rozwodów, a tylko 30% jest za wprowadzeniem tej instytucji do porządku prawnego⁷¹. Dokonując analizy postanowień kodeksu, należałoby przyjąć, że zakres zastosowania przepisów dotyczących okoliczności, których aktualizacja umożliwi dokonanie ważnej separacji bądź unieważnienie małżeństwa, jest zbyt wąski – mają one charakter katalogów zamkniętych. Nie można pominąć także stanowiska Kościoła, który argumentuje, że rozwód na Filipinach jest niepotrzebny, ze względu na fakt istnienia przepisów umożliwiających zakończenie niesatysfakcjonującego małżeństwa⁷². Podnosi się także, iż rozwód jest niemoralny, zniszczy filipińską rodzinę oraz dzieci, zalegalizuje rozwiązłość i będzie nadużywany przez małżonków, którym łatwiej będzie zrezygnować z małżeństwa niż próbować pogodzić występujące między nimi różnice⁷³.

Choć w filipińskim Kongresie złożono kilka projektów ustaw rozwodowych, żaden z nie przyczynił się do zalegalizowania rozwodów. W 2018 r. zatwierdzono ustawę rozwodową w Izbie Reprezentantów, lecz później „utknęła” ona w Senacie⁷⁴. Przygotowano także projekty ustaw nowelizujących f.k.r. Zgodnie z projektem nr 6993 małżonkowie byliby uprawnieni do wytoczenia powództwa o rozwód w takich przypadkach, jak dopuszczenie się do zdrady, aktu homoseksualizmu czy bigami⁷⁵. Z kolei projekt nr 4016 zezwala na tę czynność chociażby w takiej sytuacji, jak uzależnienie od narkotyków, alkoholizm lub niewierność małżonka⁷⁶. Na początku 2020 r. wstępnie zatwierdzono inne projekty ustaw: nr 100, nr 838 i nr 2263, które mają na celu legalizację rozwodów w kraju i znaczne ułatwienie dokonania ważnej separacji prawnej⁷⁷. W 2021 r. powyższe ustawy zostały odrzucone przez Senat ze względu na silny sprzeciw ze strony koalicji katolickich.

Podsumowanie

Zakaz rozwodów dotyczący ludności niemuzułmańskiej na obszarze Filipin stanowi niemoralny zabieg ustawodawcy, który sprzyja tworzeniu się różnorodnych patologii społecznych. Na Filipinach funkcjonuje wiele toksycznych, nieszczęśliwych

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ *Only small percentage of Filipinos want divorce legalized*, <https://aleteia.org/2024/08/16/only-small-percentage-of-filipinos-want-divorce-legalized> (dostęp: 19.08.2024).

⁷² J.B. Abalos, op. cit., s. 1525.

⁷³ C.K. Gloria, op. cit., s. 18

⁷⁴ *Filipiny: trwa batalia o legalizację rozwodów*, <https://pch24.pl/filipiny-trwa-batalia-o-legalizacje-rozwodow/> (dostęp: 6.03.2024).

⁷⁵ M.J.V. Cantorias, „*I dos and don'ts*”. *Re-visiting the proposal to legalize divorce in the Philippines*, „*Arellano Law and Policy Review*” 2008, vol. 9, nr 1, s. 79.

⁷⁶ Ibidem, s. 80.

⁷⁷ I. Barrero, op. cit.

i przemocowych małżeństw. Kościół katolicki, którego wyznawcy stanowią ok. 80% społeczeństwa Filipin⁷⁸, stara się wstrzymywać prace nad reformą prawa. Konferencja Biskupów Katolickich Filipin (CBCP) sprzeciwiła się zalegalizowaniu prawa do rozwodów, twierdząc, że „święte małżeństwo” złączone jest przez Boga i powinno być chronione przed ingerencją państwa⁷⁹. Filipińczycy, którzy nie chcą pozostawać w związku małżeńskim, mogą wnioskować jedynie o stwierdzenie nieważności albo unieważnienie małżeństwa. Działania te są jednak bardzo kosztowne i stać na nie niewielu obywateli. Ponadto często kończą się niepowodzeniem. Nie pomagają tutaj także brak konkretnych działań organizacji międzynarodowych, które miałyby na celu wspomóc zalegalizowanie rozwodów. Na szczęście od pewnego czasu ma miejsce liberalizacja prawa. Gotowość zalegalizowania rozwodów wyraził prezydent Ferdinand Marcos Jr. w 2022 r.⁸⁰ Takie działanie byłoby z pewnością właściwą reakcją na nastroje społeczne, ponieważ – jak wynika z sondażu przeprowadzonego przez instytut Social Weather Stations – 50% obywateli popiera wprowadzenie instytucji rozwodu w przypadku par pozostających w separacji z powodu „różnic nie do pogodzenia”⁸¹. Również filipińska Komisja Praw Człowieka (*Komisyon ng Karapatang Pantao*) podnosi, że „uchwalenie ustawy rozwodowej chroniłoby prawa kobiet, a nawet mężczyzn, którzy są obecnie uwięzieni w dysfunkcyjnych i przemocowych związkach”⁸². Izba Reprezentantów 15 maja 2024 r. zatwierdziła w drugim czytaniu projekt ustawy, która zezwala na dokonanie rozwodu⁸³. Określa on proponowane przesłanki rozwodu, które obejmują: niezdolność psychiczną, nierozwiązywalne różnice, przemoc domową, zmianę płci przez jednego z małżonków, jak również separację trwającą co najmniej 5 lat, a ponadto te określone w art. 55 f.k.r. Niemniej jednak aby przedmiotowe zmiany weszły w życie, konieczna będzie zmiana filipińskiej Konstytucji. Sekcja 2 art. 15 Konstytucji stanowi bowiem, że „małżeństwo, jako nienaruszalna instytucja społeczna, jest podstawą rodziny i podlega ochronie państwa”⁸⁴.

⁷⁸ *Religious affiliation in the Philippines (2020 census of population and housing)*, <https://psa.gov.ph/content/religious-affiliation-philippines-2020-census-population-and-housing> (dostęp: 20.08.2024).

⁷⁹ Z. Brzezińska, *Na Filipinach trwa walka o legalizację rozwodów*, <https://kobieta.rp.pl/prawo/art-39410221-na-filipinach-trwa-walka-o-legalizacje-rozwodow> (dostęp: 20.08.2024).

⁸⁰ *Happily never after. Fighting for the right to divorce in the Philippines*, <https://www.france24.com/en/tv-shows/focus/20240623-happily-never-after-fighting-for-the-right-to-divorce-in-the-philippines> (dostęp: 20.08.2024).

⁸¹ *SWS special report*, <https://www.sws.org.ph/swsmain/artclidisplay/?artcsyscode=ART-20240531152134> (dostęp: 20.08.2024).

⁸² Zob. stronę Philippine News Agency: <https://www.pna.gov.ph/articles/1197491> (dostęp: 20.08.2024).

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ 1987 Constitution Of The Republic Of The Philippines, <https://lawphil.net/consti/cons1987.html> (dostęp: 20.08.2024).

BIBLIOGRAFIA**Literatura**

- Abalos J.B., *Divorce and separation in the Philippines. Trends and correlates*, „Demographic Research” 2017, vol. 36.
- Bernarte R.P., Acedegbega Q.M.M., Fadera M.L.A., Yopyop H.J.G., *Violence against women in the Philippines*, „Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research” 2018, vol. 6.
- Cantorias M.J.V., *„I dos and don'ts”. Re-visiting the proposal to legalize divorce in the Philippines*, „Arellano Law and Policy Review” 2008, vol. 9, nr 1.
- Dudziak U., *Polacy wobec rozwodów. Przyczyny i skutki rozpadu rodziny oraz wskazania profilaktyczne*, „Studia Warmińskie” 2012, nr 49.
- Enright M., *The beginning of the sharpness: loyalty, citizenship and Muslim divorce practice*, „International Journal of Law in Context” 2013, vol. 9, nr 3.
- Fenix-Villavicencio V., David R.J., *Our right to self-determination: Pilipina's position on the issues of divorce and abortion*, „Friedrich-Ebert-Stiftung” 2000.
- Gloria C.K., *Who needs divorce in the Philippines?*, „Mindanao Law Journal” 2008, vol. 1.
- Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik demograficzny*, Warszawa 2023.
- Halili C., *Philippine history*, Philippines 2004.
- Juco J.M., *Fault, consent and breakdown – the sociology of divorce legislation in the Philippines*, „Philippine Sociological Review” 1966, vol. 14.
- Krzysztofek K., *Dopuszczalność stosowania prawa szariatu w zakresie spraw rozwodowych i spadkowych w prawodawstwie Unii Europejskiej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2016, nr 19.
- Lauser A., *Philippine women on the move: marriage across borders*, „International Migration” 2008, vol. 46.
- Nader S.D., *Twenty years after Gutierrez v. Collins: public policy and conflict of laws analysis in Texas tort cases*, „Baylor Law Review” 2000, vol. 52.
- Piwko A.M., *Muzułmańskie prawo rodzinne – sposoby rozwiązania małżeństwa w islamie oraz zasady dziedziczenia majątku*, „Nurt SVD” 2013, nr 1.
- Sadowski M., *Małżeństwo w prawie islamu*, Poznań 2015.
- Sasor R., *Reguły stanu rycerskiego w Siete Partidas Alfonsa X Mądrego. Tekst i kontekst*, „Terminus” 2022, t. XXIV.
- Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2018.
- Torres-Ricafrente J.R., *Case analysis of annulled women and their manner in moving forward*, „International Journal of Arts, Sciences and Education” 2022, vol. 3.

Akty prawne

- Act No. 2710, March 11, 1917, <https://elibrary.judiciary.gov.ph/thebookshelf/showdocs/11/33591>.
- An Act Revising The Penal Code And Other Penal Laws Act No. 3815 December 8, 1930, The Revised Penal Code of the Philippines, https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PHL_revised_penal_code.pdf.
- Executive Order No. 209, <https://www.officialgazette.gov.ph/1987/07/06/executive-order-no-209-s-1987/>.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).
- Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169).
- Presidential Decree No. 1083, https://lawphil.net/statutes/presdecs/pd1977/pd_1083_1977.html.
- Republic Act No. 386, June 18, 1949, The Civil Code of the Philippines, <https://chanrobles.com/civilcodeofthephilippinesfulltext.html>.
- 1987 Constitution Of The Republic Of The Philippines, <https://lawphil.net/consti/cons1987.html>.

Orzecznictwo

- Wyrok filipińskiego SN z 31 lipca 1956 r. (G.R. No. L-9667).
- Wyrok filipińskiego SN z 31 stycznia 1972 r. (G.R. No. L-30977).
- Wyrok filipińskiego SN z 30 lipca 1989 r. (G.R. No. 80116).
- Wyrok filipińskiego SN z 4 stycznia 1995 r. (G.R. No. 112019).
- Wyrok filipińskiego SN z 16 stycznia 1997 r. (G.R. No. 119190).
- Wyrok filipińskiego SN z 13 lutego 1997 r. (G.R. No. 108763).
- Wyrok filipińskiego SN z 23 października 2006 r. (G.R. No. 153206).
- Wyrok filipińskiego SN z 27 kwietnia 2022 r. (G.R. No. 208258).
- Wyrok filipińskiego SN z 27 lutego 2023 r. (G.R. No. 264179).

Źródła internetowe

- Barrero I., *Divorce prohibition in the Philippines: a system serving the patriarchy*, <https://igg-geo.org/?p=13576&lang=en#f+13576+3+5>.
- Brzezińska Z., *Na Filipinach trwa walka o legalizację rozwodów*, <https://kobieta.rp.pl/prawo/art39410221-na-filipinach-trwa-walka-o-legalizacje-rozwodow>.
- Cost of annulment in the Philippines*, <https://www.duranschulze.com/cost-of-annulment-in-the-philippines/>.

- Filipiny – jedyne poza Watykanem państwo nieuznające rozwodów*, <https://pch24.pl/filipiny-jedyne-pozawatykanem-panstwo-nieuznajace-rozwodow/>.
- Filipiny: trwa batalia o legalizację rozwodów*, <https://pch24.pl/filipiny-trwabatalia-o-legalizacje-rozwodow/>.
- Gapińska-Rambalska B., *Ile trwa rozwód z orzekaniem o winie, a ile bez orzekania?*, <https://www.adwokat-beatagr.pl/ile-trwarozwod-z-orzekaniem-o-winie-a-ile-bez-orzekania/>.
- Happily never after. Fighting for the right to divorce in the Philippines*, <https://www.france24.com/en/tv-shows/focus/20240623-happily-never-after-fighting-for-the-right-to-divorce-in-the-philippines>.
- Only small percentage of Filipinos want divorce legalized*, <https://aleteia.org/2024/08/16/only-small-percentage-of-filipinos-want-divorce-legalized>.
- Philippine News Agency, <https://www.pna.gov.ph/articles/1197491>.
- Religious affiliation in the Philippines (2020 census of population and housing)*, <https://psa.gov.ph/content/religious-affiliation-philippines-2020-census-population-and-housing>.
- Religious composition by country, 2010–2050*, <https://www.pewresearch.org/religion/interactives/religious-composition-by-country-2010-2050/>.
- SWS special report*, <https://www.sws.org.ph/swsmain/artcldisppage/?artcsyscode=ART-20240531152134>.
- Zina – cudzołóstwo*, <https://www.islam-sunna.pl/zina-cudzolostwo/>.

An outline of divorce based on the Philippine family law

Summary

Divorce is a family law institution that allows for the dissolution of an unsatisfactory or dysfunctional marriage. It is a permissible exception to the constitutional principle of the permanence of the marriage relationship. The Philippines is one of two countries in the world where divorce, barring isolated exceptions, is legal only for the country's Muslim population. The purpose of this article is to present and analyze ways for the "mitigation" of negative aspects of marriage according to Philippine legislation. In addition, there will be a presentation and approximation of the divorce law that concerns the country's Muslim population. Finally, the broad social implications of the divorce ban on the rest of the Philippine population will be discussed. This argument leads to the position that unbreakable marriages are an unwarranted legislative intervention, leading to the creation of various social pathologies. Despite the fact that it is possible to file a lawsuit to annul a marriage or obtain a legal separation, this is an expensive and complicated process that is inaccessible to the majority of the Filipino population.

Keywords: family law, divorce, separation, marriage annulment, Philippine legislation